

DUŠAN JEŘÁBEK

NAD LITERÁRNÍM ODKAZEM ROBERTA KONEČNÉHO

Mezi osobnostmi české kultury, které v minulých desetiletích byly násilně umlčovány a jejich dílo bylo potlačováno, nacházíme i jméno někdejšího profesora Filozofické fakulty Masarykovy univerzity Roberta Konečného. Po roce 1989 — kdy Konečný bohužel už mezi námi nebyl (zemřel r. 1981 ve věku 75 let), jeho kolegové, žáci a přátelé sice vyzvedali jeho jméno z umělého zapomenutí; ale to se týkalo převážně a především jeho díla vědeckého. Konečný působil totiž odborně jako docent filozofie, stále více však u něho převažoval zájem o psychologii, provázející ho ostatně už od jeho let vysokoškolských. Ale stejně tak už od doby své mladosti dokázal tento zájem neobyčejně plodným a tvůrčím způsobem spojovat se zájmem o poezii — jak starší, tak novou a nejnovější. A o této stránce jeho osobnosti — o tomto zájmu, který záhy přerostl ve vlastní tvorbu básnickou i prozaickou — chtěli bychom zde aspoň stručně pojednat a připomenout tak dílo, které sice nemohlo, respektive nesmělo dozrát, ale které přesto nezaslouží zapomenutí.

Začátek této úvahy vyzní — snad nikoli ke škodě věci — poněkud osobně. Autor těchto řádků poznal PhDr. Roberta Konečného už roku 1934 jako svého učitele na klasickém gymnáziu v Brně, kam tehdy sedmadvacetiletý Konečný přešel z gymnázia v Tišnově. Vysokoškolská studia absolvoval na Masarykově univerzitě, kde ho upoutávaly a ovlivňovaly zejména osobnosti psychologa profesora Rostohara a bohemisty profesora Arna Nováka. Zájem o psychologii a literaturu prolнул se u něho zřetelně v jeho cenné a originálně pojaté práci z dob vysokoškolských studií Julius Zeyer v zrcadle snů (Psychologie 1936).

Od třicátých let publikoval Konečný vlastní verše v našich předních časopisech, například v Lidových novinách, od roku 1938 v Kritickém měsíčníku, kam si jej Václav Černý přizval od samého počátku za stálého spolupracovníka. Už v prvních verších Konečného se ozýval motiv snu a smysl pro porozumění duši člověka; tyto mladistvé verše shrnul pak Konečný do své knižní prvotiny Spáč pod plamenem; vyšla roku 1938 v nakladatelství Družstevní práce v edici Slunovrat, kterou redigoval Jaroslav Seifert. Ten rozpoznal v Konečném básníka až překvapivě vyzrálého. K Seifertovi měl ostatně Konečný od počátku zvlášť úzký vztah; jistě ne náhodou právě tomuto básníkovi dedikoval úvodní verše své první sbírky. — I když Konečný nezastíral ve své prvotině tento vztah a toto působení, bylo zřejmé, že do

české poezie vstoupil autor zcela osobitého výrazu a vnesl do našeho moderního básnictví, jež tehdy směřovalo dilem Seifertovým, Halasovým, Horovým nebo Holanovým k své vrcholné úrovni, nezanedbatelné nové umělecké hodnoty. Potvrzovala to další tvorba Konečného, vznikající v krizové situaci podzimu 1938. Knižně mohla tato tvorba vyjít až roku 1946 ve sbírce *Má vlast*. Jsou to verše naplněné vírou v budoucnost národa, jehož bolestnou současnost prožíval Konečný tak, jak o tom svědčí například hluboké verše jeho básně *Kolem Břeclavě*. Do knižního vydání zahrnul pak Konečný závěrečný cyklus, nazvaný *Smetanova Má vlast*, věnovaný profesoru brněnské Filozofické fakulty, vynikajícímu muzikologovi a oběti nacistů Vladimíru Helfertovi.

V souvislosti s výkladem o literární tvorbě Konečného je ovšem třeba zdůraznit, že tento autor prožil (i když naštěstí přežil) za nacistické okupace stejný osud jako Vladimír Helfert — a také řada dalších učitelů fakulty. Svoje vězeňské zážitky — které se datovaly od r. 1939 až do konce války — uložil Konečný jako básník do sbírky *Písně z cely* (1945). Nacházíme zde však nejen svědectví krutých zkušeností vězně, ale především básnické zamyšlení nad lidským životem v mezní situaci, kdy jen mravní síla a přesvědčení o vnitřní pravdě, kterou hájí, udržuje v člověku víru a naději:

Jak z kajut, které potápí se,
když živí živé volají,
když nad kýlem už bezdno tmí se
a smrt si stoupla k okraji.

Řetězec srdcí kotevní —
sbohem a nashledanou —
a tajné heslo bitevní:
Vlast jedinou a v dědictví nám danou —
sbohem a nashledanou!

Na tuto knížku navazuje sbírka z roku 1949 *Tůně*. Konečný se v ní jeví především jako básník myšlenky a jako autor, který se vyrovnává se základními problémy lidské duše. Připomíná — tvarem i duchem svého básnického výrazu — že k východiskům jeho básnického vývoje patřilo v neposlední řadě i dílo Otokara Březiny. Rozhodně patřilo k podstatně důležitým duchovním podnětům, z nichž Konečný budoval svůj vnitřní život. Dobová kritika charakterizovala smysl této sbírky jako zápas duše se světem. Tato myšlenka vyznívá snad nejpersvědčivěji ze dvou závěrečných básní (*Živly a Nový svět*), v nichž březinovská inspirace proniká asi nejzřetelněji — aniž lze básníkovi vytknout ztrátu vlastní osobitosti. Sílí tón spirituální a náboženský, který se ovšem — byť tlumeněji — ozýval už ve starších verších Konečného. Kříž stává se Konečnému symbolem milosti, života a lásky, symbolem nového světa. — To ještě netušil, jak zcela jiný symbol bude vztyčen nad světem, v němž Konečný prožil a dožil zbytek svého života.

Literární tvorba Konečného neomezovala se jen na poezii. Uprostřed války — ve vězení — vytvořil trojici próz, jež se podařilo dokonce publikovat — pod jmé-

nem Jan Radeš — v nakladatelství Melantrich, v knize, nazvané Studnice zapečetěná. Nadto pak tato kniha byla vyznamenána hlavní cenou v melantrišské soutěži roku 1943. Žánrově lze tyto prózy velmi obtížně charakterizovat; pohybují se na hranici mezi beletrii a filozofickou úvahou. Svým vnitřním charakterem jsou to citová a psychická dramata lidí, kteří hledají záchytný bod své existence; Konečný se zamýšlí nad impulsy, které uvádějí do pohybu vnitřní život člověka, život jeho duše. V této „studnici zapečetěné“ hledá a nachází básník Konečný základní filozofické, mravní a současně citové jistoty svého života — tak jak je tam například nachází Jan Gromus, hlavní postava jeho třetí povídky Návrat, uvedené motem z Blaise Pascala: Srdce má své důvody, jež rozum nezná. Tato třetí povídka znamená nepochybně z hlediska myšlenkového stejně jako uměleckého nejen završení, ale i vyvrcholení tohoto triptychu. Jestliže první dvě prózy se soustřeďují především na složité vztahy mezilidské (podložené patrně — aspoň v povídce Přadleny němé — vlastními zážitky a zkušenostmi autorovými), závěrečný Návrat je zaměřen na problém konfrontace života fyzického a duchovního. Umírající filozof, usilující o dokončení svého díla; jeho jedinou záchranou pro splnění tohoto úkolu je mu jeho mladá přítelkyně, sochařka, která ho vnitřně obrozuje a posiluje svou vitalitou a schopností sama vyjádřit jeho myšlenky. Je to mistrovský kus Konečného prózy, ba víc: lze jej označit za mistrovský kus moderní české prózy vůbec. Jeho ústřední scénu — v podstatě těžiště celé této filozofické novely — je možno srovnat z hlediska myšlenkové závažnosti se scénou díla o hodně staršího, aniž bychom chtěli v nejmenším naznačovat jakýkoli přímý vztah: máme na mysli scénu z povídky Thomase Manna Tonio Kröger, v níž mladý spisovatel uvažuje o významu, smyslu a podstatě umění v rozmluvě s ruskou malíčkou Lizavetou Ivanovnou. Vynikajících českých próz o funkci umění v životě člověka není mnoho. Próza Konečného k nim patří, a proto nezaslouží opomíjení, které ji — stejně jako celou vzpomínanou knížku jejího autora — až dosud provází.

Roku 1946 vydal Konečný další svazek próz, s názvem Chudobky. Je to řada drobných, lyricky křehkých medailonů, odrážejících autorův zvroucňelý vztah ke křesťanství a k poselství lásky. Zvláštní hodnotou těchto próz je jejich mimořádně kultivovaný jazyk. „Jeho slovo“ — napsal autor recenze (Antonín Hrubý) v Kritickém měsíčníku — „má plný a jasný zvuk, jeho výraz je objevený, plastický, teplý a životný...“

Kromě oblasti krásné literatury zaslouží aspoň zmínky to, že Konečný v letech 1945–1948 zasahoval do našeho kulturního a vůbec veřejného dění i jako výrazný a odvážný publicista. Psal pravidelně do Kritického měsíčníku, Svobodných novin a olomoucké revue Archa. Byl také pravidelným spolupracovníkem brněnského rozhlasu, kde vystupoval už před rokem 1939, pak znovu po roce 1945. Jeho rozhlasové přednášky a úvahy vyšly knižně (1946) pod názvem Živá slova. Konečný v nich hlavně varoval před nebezpečím, které po roce 1945 vyvstávalo svobodnému rozvoji naší společnosti a kultury. Obraz duchovní osobnosti Konečného by nebyl úplný, kdybychom neocitovali aspoň několik slov, týkajících se této problematiky, jež Konečný publikoval v Kritickém měsíčníku těsně před únorem 1948. Ve studii K problémům sovětské filozofie analyzoval kulturní politiku stalinského Sovětského svazu a dogmata oficiálního ideologa Ždanova. Konečný důrazně vy-

stupoval proti tezi o stranickosti vědy: „Je-li možno filozofovat jen v rámci dialektického materialismu, je tím porušena základní podmínka svobody, která větší či menší vědeckost názoru filozofického neměří jeho větší či menší shodou se základními dogmaty dialektického materialismu, ale která ví, že je jediné omezení staré formy svobody a starého způsobu života: nedogmatická, svobodně dobytá pravda... A pravda není stranická, neboť strana není nad pravdou — alespoň pro toho ne, kdo ví, že kultura je cesta od hmoty k duchu a ne naopak.“

Je pochopitelné, že totalitní režim nemohl trpět veřejnou činností osobnosti, která šířila podobné názory. Konečný se od doby „vítězného února“ směl věnovat jen odborné činnosti psychologické, a česká literatura pozbyla nepochybně jednoho ze svých nejtalentovanějších básníků a prozaiků. Podnes však na něho vzpomínají jeho žáci — ať gymnaziální, ať vysokoškolští. Jeho vliv na studenty ovšem nevyhovoval žádnému režimu, který bránil svobodnému myšlení jedince. Proto s každým takovým režimem se Konečný vždycky musel ocitnout v konfliktu. Právě to je však jeden z hlavních důvodů, proč odkaz Roberta Konečného podnes zasluhuje naší pozornosti a úcty.

ÜBER DAS LITERARISCHE VERMÄCHTNIS VON ROBERT KONEČNÝ

Robert Konečný (1906–1981) war ein bedeutender tschechischer Philosoph und Psychologe, und die Fachwelt schätzte seine wissenschaftlichen Arbeiten. Weit weniger ist jedoch sein literarisches Schaffen, d.h. seine Gedichte und Prosa, bekannt. Ab den dreißiger Jahren veröffentlichte er — damals Professor an dem sogenannten klassischen Gymnasium in Brünn — seine Verse in renommierten tschechischen Literaturzeitschriften, vornehmlich in der Revue „Kritický měsíčník“. Diese Zeitschrift wurde 1938 von dem hochrangigen tschechischen Literaturwissenschaftler Václav Černý, Schüler und Fortsetzer von F. X. Šalda, gegründet und geleitet. Als Dichter stand Konečný von Beginn an Jaroslav Seifert nahe; ihm widmete er die einleitenden Verse seiner ersten Gedichtsammlung aus dem Jahre 1938 „Spáč pod plamenem“ (Der Schläfer unter der Flamme). Im Jahre 1938 war sein dichterisches Schaffen hervorstechend, denn er reagierte darin auf die tragischen Ereignisse, von denen die Tschechoslowakische Republik infolge des Münchener Abkommens betroffen wurde. Diese Verse durfte Konečný erst im Jahre 1946 in der Sammlung „Má vlast“ in Buchform veröffentlichen. Während des ganzen Krieges wurde er wegen Widerstandsbetätigung gefangengehalten. Seine Erlebnisse aus der Haft spiegeln sich in der Gedichtsammlung „Písň z cely“ (Lieder aus der Zelle — 1945) wider. In seinen weiteren Versen neigte Konečný zur spirituellen und religiösen Poesie im Sinne des großen tschechischen Vertreters der mystischen Dichtung Otakar Březina.

Das literarische Schaffen von Robert Konečný beschränkte sich nicht nur auf die Poesie. Während des Krieges schrieb er im Gefängnis drei Prosastücke, die unter dem Namen Jan Radeš im Prager Verlag Melantrich herausgegeben wurden. Da wurde ihm auch der Hauptpreis des Verlages verliehen. Es handelt sich um poetisch-philosophische Novellen, die zu den Höhepunkten der modernen tschechischen Prosa gehören.

Das literarische Schaffen von Konečný endete mit dem Jahre 1948. Damals veröffentlichte er einen äußerst gewagten Protest gegen die offizielle Ideologie der UdSSR, die die sogenannte „Parteilichkeit der Wissenschaft“ vertrat. Konečný durfte sich weiterhin nur der psychologischen Fachtätigkeit widmen; er verließ die Brünnner Masaryk-Universität, und war von dieser Zeit an im Gesundheitswesen tätig oder arbeitete auf dem Gebiet der Psychologie. Die tschechische Literatur verlor somit zweifellos einen der begabtesten Dichter und Prosaiker.